

М. КРАСНОЖОН, М. ЛЕБІДЬ, Є. ПАТАЛАХА

РЕСУРСИ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

На перехідному етапі розвитку економіки України (від планової до ринкової з одночасним подоланням наслідків тяжкої кризи) принципового значення набуває ефективне використання головних природних багатств, одним з яких є наші надра. Адже добре відомо, що Україна належить до небагатих держав світу, забезпечених власними природними ресурсами, причому йдеться про переважну більшість необхідних корисних копалин. Однак поки що ми маємо підстави говорити саме про ресурси, тобто не стільки про вже розвідані поклади, скільки про потенційні запаси, наявність яких обґрунтовано прогнозується на нашій території. Активізувати ці ресурси, визначивши конкретні родовища і організувавши їх розробку, — надзвичайно актуальне завдання.

Ефективне використання багатств надр на основі сучасних технологій, які поєднують високу економічну ефективність видобутку і переробки корисних копалин з мінімальним впливом на довкілля, може стати тією ниткою, що дасть змогу розмотати весь клубок складних господарських, соціальних і економічних проблем нашого сьогодення. Під таким кутом зору розроблена «Концепція нарощування мінерально-сировинної бази як основи стабілізації економіки України на період до 2010 р.», схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 09.03.1999 р. № 338. Пізніше на її основі опрацьована «Програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період 2001—2003 рр. та до 2010 р.». «Концепція» і «Програма» були підготовлені в Геолкомі та Мінекоресурсів України за участю фахівців і вчених НАН України, Міносвіти і науки, Мінекономіки, Мінпромполітики, Мінпаливенерго. У цих документах намічено розв'язати найближчим часом (до 2004—2005 рр.) невідкладні проблеми мінерально-сировинного комплексу (МСК), без чого неможлива стабілізація і подальша робота діючих підприємств індустріального та агропромислового комплексів. Одночасно передбачена система комплексного (геологічного, інженерно-геологічного, сейсмопрогностичного, еколого-геологічного тощо) вивчення території України і окремих її регіонів для розробки наукових основ природоохоронної політики держави та протидії небезпечним природним і техногенним катастрофічним явищам і процесам.

Вдаватися до дієвих заходів, здатних прискорити розв'язання проблем надрокористування, необхідно вже зараз, і не з окремих «гарячих» питань, а комплексно, за науково обґрунтованою системою. Поставлені завдання винятково важливі та складні, і їхня реалізація потребує подальших фундаментальних наукових досліджень. Тож не дивно, що різні групи дослідників роблять спроби підвести теоретичний фундамент під ці актуальні завдання.

Однією з перших таких спроб стала випущена Видавничим домом «КМ Академія» книга М. М. Коржнева та В. С. Міщенко «Геологічна галузь України: шляхи усунення дисбалансів розвитку». Автори цієї книги — вчені в галузі економіки мінеральної сировини та геоecології — правильно ставлять і вирішують окремі важливі питання роботи державної геологічної служби. Передусім це стосується тези про те, що вивчення і освоєння природних багатств надр має супроводжуватись істотним поліпшенням екологічної ситуації на всій території України.

Водночас основний висновок, зроблений у книзі, не може не викликати рішучих заперечень. Зводиться він до того, що для усунення «головного дисбалансу» галузі треба... відмовитися від подальшої розробки нових родовищ корисних копалин. Для обґрунтування своєї позиції автори вдалися до формального статистичного аналізу забезпеченості видобувних галузей промисловості розвіданими запасами корисних копалин, не зробивши спроб розібратися по суті. Визначаючи терміни, на які Україна забезпечена кожним з видів корисних копалин, вони припускаються подвійної помилки: замість активних запасів (реальних для видобутку) розглядають загальні. Причому їх зіставляють з рівнем видобутку 1997 року — одного з найбільш кризових для нашої економіки, коли більшість підприємств гірничодобувного і переробного комплексів, як то кажуть, «лежали». Але невже ми вправі прогнозувати такий стан і надалі? Тоді доведеться визнати непотрібною будь-яку господарську діяльність, а не лише роботу геологічної галузі України.

Не менш грубою помилкою є залучення до аналізу усього залишку розвіданих запасів корисних копалин, врахованих державним балансом. Схоже, автори просто не досить обізнані у цих питаннях. В Україні, як і в усіх країнах СНД, не менше 50—55 років працює надійна система розвідки і затвердження (апробації) запасів корисних копалин. Ця система є дітищем соціалістичної економіки. Вона забезпечувала високу надійність розвідки без зайвих витрат праці і коштів, втім, була неоперативною. Зараз вона вдосконалюється.

Нагадаємо, що за класичним визначенням, **корисна копалина — це природна мінеральна сировина, придатна для економічно вигідного використання.** Тому правомірність затвердження запасів щоразу підтверджується технологічними та інженерними дослідженнями і економічними розрахунками. Крім природних особливостей родовища, на результат економічної оцінки запасів істотно впливають різноманітні зовнішні умови: обсяги потреб на сировину; її ціна; ціна товарів і послуг, необхідних для її видобутку і переробки; ціна земельних угідь; наявність у районі родовища ресурсів робочої сили, енергії, води тощо. Навіть у стабільних умовах соціалістичної системи господарювання такі показники не лишалися незмінними протягом тривалого часу. Особливо часто вони змінюються тепер, в умовах переходу до ринкової економіки. Отже, **запаси, які раніше були балансовими, можуть стати позабалансовими і навпаки.**

Впровадження досконалих технологій видобутку і переробки мінеральної сировини, як правило, змінює критерії її оцінки. Так, сучасна бездоменна металургія сталі різко збільшує вимоги до якості всієї нерудної сировини, особливо карбонатної. В Україні ще 40—50 років тому були розвідані величезні запаси вапняків і доломітів, однак у нас немає покладів цієї сировини, придатних для сучасних технологій (за винятком вапняків гори Гасфорт біля Севастополя, які не розробляються з екологічних причин). Це ж стосується і запасів калійної солі у Прикарпатті, розвіданих у ті ж давні часи, тощо.

Природна мінеральна сировина в надрах не поновлюється і потребує ощадливого використання. Беззаперечне виконання цієї умови за відсутності конкуренції зумовило значне штучне зниження якості сировини, яка видобувала ся в СРСР: для протидії «хижацьким способам» видобутку до запасів багатих і рядових руд під час їх затвердження додавалися запаси зовсім бідних. Саме з цієї причини, за офіційною довідкою колишнього Мінгео СРСР, станом на кінець 1990 р. **руди родовищ кольорових, рідкісних та інших металів на всій території Радянського Союзу були набагато біднішими від руд зарубіжних родовищ-аналогів.** Якщо наші руди чорних і кольорових металів вважалися біднішими на 20—40 % (відносних), то руди деяких рідкісних металів та ртуті — у 5—10 разів. Це повною мірою стосується і рудних родовищ України. Такий підхід до затвердження запасів і до їх розробки зумовлює накопичення невиправдано великих обсягів промислових відходів та надмірні

витрати енергії, води, земельних угідь, людської праці у розрахунку на одиницю кінцевої продукції (металу, добрив, солі, соди та ін.).

Тільки остаточно зламавши старі тенденції, тобто перейшовши на розробку активних запасів якісної сировини, можна реально змінити ситуацію на краще.

Єдиний вид природних енергоносіїв, запаси якого в Україні можна назвати великими,— вугілля. Значне скорочення його видобутку просто небезпечне для держави. Але багато діючих шахт нерентабельні. Однією з причин цього є складні гірничо-геологічні умови шахтних полів: мала потужність пластів, круті і перемінні кути залягання, вибухонебезпечність тощо. Без переорієнтації вуглевидобутку на кращі за умовами об'єкти (як діючі, так і нові, котрі ще треба розвідати) неможливо вирішити одну з найгостріших енергетичних і соціальних проблем держави.

Істотно збільшити рівень забезпеченості України нафтою і газом власного видобутку теж можна тільки за рахунок нарощування розробки середніх і відносно великих родовищ. Але їхній потенціал уже майже вичерпано, а нові родовища не розвідано. Що ж до дрібних родовищ, видобуток з них вуглеводнів економічно доцільний лише за певних сприятливих умов: мала глибина, розташування поблизу діючих трубопровідних систем тощо. В умовах різкого скорочення обсягів геологорозвідувальних робіт на нафту і газ їх штучно «прив'язали» до відомих дрібних малоперспективних родовищ щорічними планами приросту запасів. Отже, необхідно відкривати і розвідувати нові відносно великі родовища. І їх наявність сьогодні обґрунтовано прогнозується. Однак роботи ранніх стадій, зокрема сейсмозвідка, на перспективних територіях майже не виконуються, і це є головною причиною подальшого скорочення видобутку нафти і газу у недалекому майбутньому.

До 1974 р. в СРСР родовища всіх видів корисних копалин вивчалися не комплексно: визначалися запаси лише основного виду сировини. Ситуація змінилася на краще після спеціальної постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів. Але надто ретельне її виконання зумовило невинуватене затвердження запасів будівельних матеріалів та інших видів сировини надто низької якості, які не можуть мати збуту (тим більше тепер — в умовах переходу до ринкової економіки).

Рациональній організації справи затвердження запасів заважало багато чинників. Так, запаси великих родовищ, розвідка яких була передбачена завданням наргосплану, затверджувалися навіть у разі неоднозначної оцінки економічної доцільності їх освоєння. Те ж саме відбувалось і при затвердженні запасів, розвідка яких приурочувалася до важливих ювілеїв або з'їздів партії.

Аналіз усієї ситуації в галузі переконує, що наукова стратегія щодо мінерально-сировинного комплексу і подальші завдання геологічної галузі мають базуватися не на загальних, а на активних запасах корисних копалин і на перспективних ресурсах найкращих об'єктів, підготовлених до розвідки. Без постійного вдосконалення бази запасів, без постійного відкриття нових покладів вищої якості та з простішими умовами залягання неможливо досягти істотного прогресу в роботі гірничо-металургійного, гірничо-хімічного, агропромислового і паливно-енергетичного комплексів.

До речі, і в країнах, які є основними продуцентами тих чи інших видів корисних копалин у світі, не вдається протягом тривалого часу витримувати забезпеченість видобувних підприємств на оптимальному рівні (10—25 років) (див. таблицю).

Забезпеченість розвіданими (підтвердженими) запасами корисних копалин країн - основних
--

ка															
Аравія	112		45	99	93		70 7		72						
Близький та Середній Схід (разом)						19 3	26 8	44 8							
Індія									17 8	23 1			236	21	287
Туреччина										17 6					
Японія									59	24 04					
Австралія						13 1		39	24 5	32 0	163		211	377	
Нова Зеландія										54 8					
Аргентина											179				
Бразилія										18 51	1748		170	36	26
Венесуела	17		22	41	71		10 2		67	16 8			222		
Канада									23 5	10 25	32		556		
Колумбія										19 8					
Мексика	23		45	49	47		41		17	24 0					
США	13		9	9	10	18	10	12	7	17 9	44 3	30	119	292	
Чилі										20 88					
Центральна та Південна Америка (разом)							54	65		15 0					
Великобританія										11 02					
Німеччина (до 1991 р. -										50 9					

© *КРАСНОЖОН Михайло Дмитрович. Кандидат геолого-мінералогічних наук. Директор УкрДГРІ (Київ).*

ЛЕБІДЬ Микола Іванович. Вчений секретар того ж інституту.

ПАТАЛАХА Євген Іванович. Член-кореспондент НАН України. Завідувач відділу Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України (Київ). 2001.